

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Яценко Таміли Олексіївни
«Тенденції розвитку методики навчання української літератури
в загальноосвітніх навчальних закладах
(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська література)

Актуальність дисертаційної роботи Яценко Т. О. зумовлюється необхідністю здобуття нових знань із методики навчання української літератури в історичному розвитку для їх системного використання у контексті якісних змін сучасної шкільної літературної освіти. Відповідно здобувачкою визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, акцентовано на якісних змінах у розвитку ідей, змісту і форм літературного навчання протягом методичного процесу й особливо наприкінці минулого та на початку ХХІ століття. Міцна методологічна основа дослідження і вдало дібрані методи наукового пізнання забезпечили досягнення нових вагомих результатів, які чітко сформульовані й структуровано подані, дають змогу мотивувати високу практичну вартісність представлених на захист дисертаційних матеріалів.

Основний зміст дисертації Т. О. Яценко викладений у чотирьох розділах, кожен із яких послідовно відбиває основні етапи й умови розвитку методичної науки, показує основні здобутки методичної думки в їх динаміці.

У *першому* розділі висвітлюються **методологічні засади навчання літератури в школі**, зокрема філософські ідеї щодо мети і завдань, змісту, форм, методів та умов освітньої діяльності у культурологічному контексті, а також літературознавчі передумови структурно-функціональної роботи учнів над текстом художнього твору у взаємодії його змісту і форми та єдності особистісно-об'єктивних чинників осягнення мистецтва слова. Належна

увага приділена психологічним теоріям формування знань і вмінь та педагогічним ідеям гуманістичного навчання літератури на засадах діалогізму й партнерської взаємодії суб'єктів особистісно зорієнтованого та компетентісно наповненого навчально-виховного процесу.

Цілком виправданими є посилання на праці філософів Б. Гершунського, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лутая, В. Огнев'юка, чиї ідеї допомагають точніше визначити вектор літературної освіти та її функціонування в сучасному українському суспільстві.

У *другому* розділі визначено **етапи й умови становлення предметної дидактики**. Важливим інструментом дослідження виявилася авторська періодизація методичного процесу, висвітлення основних етапів розвитку науки та обґрунтована їх характеристика з погляду ключових ідей та прямивань. На відміну від поширених в Україні періодизацій розвитку освіти, складених на історичному тлі, Таміла Олексіївна слушно орієнтується не лише на хронологію, а й враховує закономірності національного культурного поступу, зважаючи на природний зв'язок освіти і культури та особливості характеру українського виховного ідеалу на кожному етапі суспільного руху.

Фаховий інтерес неодмінно викличе характеристика умов та процесу становлення вітчизняної методичної науки від киеворуських часів до поч. XIX ст., включаючи феномен українського Середньовіччя в освіті та культурі. Показово, що вже на той час методична думка упевнено прямувала до впорядкованого навчання та інтеграції знань, відкритості вітчизняної школи та академічного обміну студентів і викладачів, без чого не може бути особистісно орієнтованого та компетентісного навчання, гуманістичної освіти і розвитку суспільства загалом.

Здобувачка не обійшла увагою вагомий внесок у започаткування позитивних тенденцій розвитку методичної думки прогресивних діячів Давньої та Середньовічної України, зокрема Г. Сковороди та І. Вишенського, а також осередків освіти і культури, таких як Києво-Могилянська академія та

братські школи, особливо – Острозька, не оминула і перших російських методистів (В. Водовозов, В. Стоюнін, Ф. Буслаєв), які мали цінний досвід викладання літератури.

Оскільки в умовах української бездержавності українська мова і література в школах не вивчалися і методична наука виконувала здебільшого пізнавальну та культурно-просвітницьку місію, працювала, так би мовити, «на майбутнє», то виправданим у роботі є аналіз впливу педагогічних ідей українських діячів освіти і культури на формування методичних поглядів. Фаховий інтерес викликають дослідницькі версії стосовно формального аспекту навчання (М. Пирогов), самонавчання та саморозвитку учнів (М. Корф), диференційованого та індивідуалізованого навчання (О. Духнович, А. Свидницький), цілеспрямованого навчання і виховання (К. Ушинський, П. Юркевич), професійної підготовки вчителів та методичного забезпечення викладання (П. Грабовський), змісту та організації дитячого читання (Т. Шевченко, Леся Українка, Х. Алчевська), науковості й системності у навчанні, гуманного ставлення до дітей (М. Коцюбинський), розвитку в учнів логічного і образного мислення (Б. Грінченко), демократизації й гуманізації освіти, особистісного розвитку школярів (І. Франко), духовного розвитку учнів (І. Нечуй-Левицький).

Цей професійний інтерес посилюється в міру висвітлення періоду становлення національної школи в УНР, де літературній освіті відводилася ключова роль, пов'язана з розвитком молоді держави. «Українська мова і література як навчальні дисципліни, – пише Т. Яценко, – були потужним важелем національного державотворення, а шкільна освіта та виховання – необхідним середовищем формування українського громадянина». Таким чином, назва і доля української мови та літератури, національної культури загалом усвідомлюються у той час невіддільними від життя народу і держави, а формування духовності підрастаючого покоління проголошується пріоритетним як в УНР, так і радянській школі. Щоправда, в останній

критично зростала питома вага ідеологізації світогляду шкільної молоді та вчителів-словесників.

Авторці вдалося аргументовано показати неоціненний внесок у методичну науку таких діячів, як С. Русова, О. Дорошкевич, А. Климентов, В. Коряк, які вже тоді порушували питання стосовно продуктивного навчання, активізації пізнавальної діяльності, самостійної роботи учнів, культурологічного значення літературної освіти, психологічного обґрунтування педагогічної дії, формального аспекту навчання літератури, піднесення наукового рівня та інтелектуалізації уроку літератури, поєднання навчання і виховання.

У *третьому* розділі характеризуються **тенденції розвитку методики навчання української літератури другої пол. ХХ ст.** Важливими на той час віхами розвитку науки про навчання літератури Т. Яценко справедливо вважає методику літературного читання П. Волинського, курс методики викладання Т. Бугайко і Ф. Бугайка, а також відомі «Нариси з історії методики викладання української літератури» О. Мазуркевича, які зумовили перспективи подальшого прямування шкільної літературної освіти. Вчена відзначає поглиблення традиційних і формування новаторських методичних ідей у дореформений період щодо: а) вивчення особливостей художнього твору (І. Бровко, І. Соколов); б) самостійності й творчої активності учнів (Б. Степанишин); в) психології літературного читання (І. Синиця, Є. Сверстюк); г) систематизації навчальних завдань на уроках літератури (Н. Падалка); д) керівництва навчальним процесом (В. Сухомлинський); е) естетичного виховання школярів засобами мистецтва слова (А. Лісовський, Н. Волошина) тощо.

У цей період, як зазначає дисертантка, поглиблюється диференціація етапів вивчення і шляхів аналізу художнього твору (Є. Пасічник), методів навчання літератури (В. Неділько), теорія уроку літератури (І. Буяльський, К. Сторчак, І. Соколов), більше помітна тенденція до структуризації пізнавальної діяльності учнів. Особлива увага дослідниці зосереджується на

шляхах становлення національної школи і тенденціях розвитку методики навчання української літератури на сучасному етапі. Акцент робиться на діяльнісному компоненті навчання, суб'єктній активності школярів, партнерській взаємодії вчителя й учнів. «Уже на початку 90-х рр.. минулого століття, – підкреслює Т. Яценко, – проектується раціональний шлях організації пізнавальної діяльності учнів на уроці літератури: від засвоєння програмових знань і формування вмінь – до їх активного творчого застосування в нових навчальних та життєвих умовах, що пізніше склало основу компетентнісного навчання в новій українській школі XXI століття».

У четвертому розділі дисертації характеризуються **розвиток новітньої предметної дидактики в умовах інформаційного суспільства**. Визначаються пріоритетні напрями формування новітніх методик навчання стосовно системного підходу до змісту, форм і методів навчання, коли на зміну розрізненим відомостям про них пропонуються конкретні навчальні технології; особистісно орієнтованого компетентнісного навчання, спрямованого на розвиток учнівської молоді та підготовку її до повноцінної життєдіяльності; стандартизації змісту освіти, що визнається чинником якості навчальних досягнень учнів; профілізації освіти, яка забезпечує переваги диференційованого навчання та ранньої профорієнтації школярів, а також використання ІКТ у навчальному процесі з метою підвищення його продуктивності.

У дослідженні послідовно розкривається науково-методичний процес навчання української літератури і висвітлюються провідні ідеї його розвитку, визначаються основні тенденції руху сучасної методичної думки, що дає змогу помітити перспективи її подальшого теоретичного розвитку і практичного застосування. Актуалізовані в дисертації конструктивні ідеї попередників дають фахівцям змогу помітити розвивальну парадигму літературної освіти наприкінці минулого століття й формувати власну методичну концепцію в умовах відродження та реформування національної школи третього тисячоліття. У цьому їм допомагають широка апробація

результатів дослідження на чисельних наукових заходах, конференціях, симпозіумах, конгресах, семінарах та педагогічних читаннях, авторські публікації у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях, а також практичне впровадження науково-методичних матеріалів у навчальному процесі вищих закладів освіти різних регіонів України.

Заслугою дослідниці є те, що в методичний обіг уведено маловідомі імена діячів культури та освіти різних часів, зокрема таких: К. Туровського, К. Смолятича, Д. Заточника, а також Ф. Прокоповича, І. Гізеля, Я. Козельського; зазначено вагомий внесок у методику навчання української літератури основоположників вітчизняної наукової думки А. Климентова і О. Дорошкевича, а також сучасних методистів.

Висновки, подані до кожного розділу та всієї дисертації, засвідчують виконання здобувачкою науково-дослідницьких завдань і переконують у досягненні поставленої мети.

Зміст автореферату відповідає дисертаційному тексту, а матеріали кандидатської дисертації не використовуються в докторській роботі.

Водночас зауважимо, що в дисертаційній роботі варто було б:

1. Детальніше проаналізувати «Нариси з історії методики викладання української літератури» О. Р. Мазуркевича.
2. Глибше висвітлити названу в дослідженні тенденцію сучасної методики навчання літератури стосовно формування творчої особистості.
3. Наголосити, що поряд із використанням ІКТ у шкільному літературному навчанні головним джерелом знань і об'єктом роботи для учнів усе ж таки залишається текст художнього твору.
4. Більше уваги приділити досягненням методики навчання зарубіжної літератури в школі.
5. Висвітлюючи сутність особистісно орієнтованої шкільної літературної освіти, пояснити особливість індивідуально зорієнтованого навчання. Чи можна ці поняття вважати синонімами?

Висловлені зауваження не знижують високу науково-практичну вартість дисертаційної роботи «Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття)», яка є самостійною і завершеною, науково і практично значущою, відповідає атестаційним вимогам, а її автор – Яценко Т. О. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література).

Відгук склав офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор

МНУ імені В. О. Сухомлинського

А. Л. Ситченко

Власноручний підпис
Ситченко А.Л.
ЗАСВІДЧУЮ
Нач. відділу кадрів МНУ
імені В.О.Сухомлинського
Дата